

Watzatka Ágnes

Engeszer Mátyás

Engeszer Mátyás nevét a legtöbb magyar zenész sohasem hallotta. A tizenkilencedik századi zenével foglalkozó cikkekben 5–6 mondatban emlékeznek meg róla, kevés és pontatlan adatot közölnek. A Liszt-kortárs és barát Engeszer, a Liszt-egylet karnagya sokoldalú zenész volt, és úgy tűnik, sokban hozzájárult a Főváros zenei életének fejlődéséhez.

Watzatka Ágnes zenetörténész, a budapesti Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont munkatársa.

Engeszer Mátyás 1812. április 17-én látta meg a napvilágot Bonyhádon. Apja, a város kántortanítója volt első tanára. Az értelmes és szép hangú gyermeket 8 éves korában apja beállítja a templomi énekkarba, és ezzel el is kezdődik egy életen át tartó egyházzenei pályafutása. Tíz éves, amikor Szekszárdra küldik az otthon németül beszélő, de szívvel-lélekkel magyar szülők, hogy magyarul tanuljon.¹ Itt Schöner (Schéner) kántor tanítványa lesz, aki igen jól képzett egyházzenei hírében állt és épp ekkoriban alapította meg a város első zeneiskoláját.²

Gimnáziumi tanulmányait Pécsen végezte, ezután egy ideig ismét Szekszárdon tevékenykedett mint Schöner segédkántora. Később Kurdon, Dombóvárrott és Kalocsán töltött be segédkántori állást, majd 1835-ben Kalocsán főkántori kinevezést kapott.

Alig egy évig élvezi a hivatali önállóságát, mert 1836-ban Pestre költözik, ahol zenét tanít és a Szent Rókus kórház kápolnájának lesz orgonistája.

1840. február 16-án választja meg a Zenede az 1. és 2. énekosztály tanárává, és ezután 42 évig lesz tanára a fokozatosan növekvő intézménynek.

1846-ban a Belvárosi templomnak és nem sokkal később a ferencendi templomnak is orgonistája lesz. Ezzel kialakul zenei pályájának kettős nyomonvonala: egyrészt az énektanítás és karvezetés a Zenedében, másrészt az orgonálás a templomban. Ezt a kettőt fogja összekapcsolni 25 évvel később, amikor megkapja a Belvárosi templom karnagyi kinevezését is és egy személyben lesz templomi karnagy és orgonista.

A tanár

Tanári pályájáról a Zenede hiányosan fennmaradt évkönyvsorozatából nyerhetünk értesülést.

Kezdetben az 1. és 2. énekosztály tanítását bízták rá. Az évek során növekvő tekintélyéről árulkodik az 1853. szeptember 22-i felvétele az igazgatói válsztmányba. 1856. május 10-től a felsőbb, 3-ik és 4-ik osztályokat tanítja. 1876.

¹ Ráczkevi: „Engeszer Mátyás jubileuma”, *Tolnamegyei Közlöny* X. évf. 17. Szegzárd 1882. ápr. 23.

² Tóttós Gábor: „Engeszer Mátyás életműve”, *Tolnai Népszerűség* 1995. április 8.

december 11-től a zeneelmélet, összhangzattan és zeneszerzés tanítását is rábízák, majd egy évvel később az 5. és 6. énekosztály tanára lesz. 42 év szolgálat után 1882 nyarán nyugalomba vonul. A szűkszavú, inkább gazdasági és adminisztrációs adatokat tartalmazó évkönyvekből még kiderül, hogy a zene-műtáras munkakört 1853-ben vette át és mindvégig ingyen látta el, továbbá az, hogy néha kottát ajándékozott az intézménynek.

Hetvenedik születésnapját a Zenede fényesen megünnepelte. Ráczevi névvel aláíró „szülőmegyéjebeli”-je (valószínűleg volt tanítványa) részt vett az ünnepségeken, és a Tolnamegyei Közlöny április 23-i számában „Engeszer Máttyás jubileuma” címmel tárcát közölt, amelyben vázolta a mester életpályáját, érdemeit, és leírta a tiszteletére rendezett eseménysorozatot. Eszerint délelőtt a diákság ünnepelte meg, este 7-kor a tisztviselő és tanári kar köszöntötte, este 9 órakor pedig „közvacsora” volt a Szikszay-vendéglő emeleti termeiben. Ez az ünneplés bizonyára az őt övező megbecsülést, munkájának és emberségének szóló elismerést volt hivatott kifejezni. Ahogyan Ráczevi írja: „Tanítványai bálványozzák, tanártársai is mint atyjukat tisztelik, előljárói a becslés minden jelével elhalmozzák ...” Hogy ő maga hogyan gondolkodott tanári pályájáról, erről szintén Ráczevitől értesülünk, aki ezt írja: „... a köszöntésre így válaszolt: ő boldog ember, mert mindig érezte a tanítás gyönyörűségét, nem kívánhat tehát mást, mint hogy növendékei meg felismerjék a tanulás gyönyörét.”

A zeneszerző

A komponáláshoz tanári tevékenysége adta a legfontosabb impulzust: a Zenede énekes diákjainak énekelniük kellett az intézmény ünnepi eseményein, és ha a célra nem volt megfelelő repertoár, akkor a karnagynak kellett pótolnia a hiányosságot. Amint egy jól képzett egyházzeneztől elvárható volt (és ma is elvárható), Engeszer zenei tevékenysége egyébként is mindenre kiterjedt: darabokat játszott, kísért, improvizált, énekelt, vezényelt, átiratokat készített és komponált.

Elsőként férfikarait kell megemlítenünk, amelyek nyilván zenedei (férfi-) tanítványai számára készültek. Világi ihletésű férfikarai: „Bucsú”, „Furfangos borivó”, „Szerettelek — Gyöngyösi Rudolf versére” és „Schwabenbergiad”. Ugyancsak a növendékei számára komponálta az „Evezünk” című négyes karéneket, és a Zenede 1868. febr. 16-i zászlószentelési ünnepére szánt miseéneket, de bizonyára számukra készült a nyolc szólamú vegyeskarra írt „Két népdal” is.

Átiratokat is szívesen készített, így például vegyeskarra alkalmazta a Rákóczi indulót, fiának, Károlynak „Üdvözlő dal”-át, és Mátray Gábornak az „Énekek a 16. századból nagyrészt Tinódi Sebestyéntől” című gyűjteményéből jónéhány darabot. Zongorára Svastits János csárdásait alkalmazta, és egyetlen fennmaradt zongorakompozíciója „Az élet aranykora zongorára négy kézre” a népies műzene hangzásait idézi.

Fennmaradt szerzeményeinek fontosabb része egyházi kórusmű. Ezekből az egyházi kórusművekből három latin nyelvű romantikus motetta, a liturgia előírt szövegeire. A Regina caeli a húsvéti Mária-antifóna, a Tecum principium a karácsony éjszakai mise gradualéja. A Veni sancte a pünkösdi ünnep sequentiája, pünkösdkor az evangélium előtt hangzik el, de más ünnepeken, fontos eseményeken, és nem utolsó sorban a tanév kezdésekor szokás megszólaltatni. Nem zseniális, de lendületes, jó érzékkel komponált rövid darabok, kényelmes ambitusban jól énekelhetőek.

Az „Istenem dicső lakodból ...” kezdetű kórusmű egy hét szakaszos Mi Atyánk verses parafrázist zenésít meg. A terjedelmes költemény az egyes sorokat versszakká duzzasztja, a kérdéses sor a szakaszban mindig az utolsó vagy az utolsó két sorba kerül, a vers kívánalmi szerint igazítva. A XIX. századi magyar népének mintapéldája. A „Zokogva zeng az ajkakon ...” kezdetű darab egy halott kispap ravatalánál ébredt gondolatokat összefoglaló verset zenésít meg.

Nagyobb jelentőséggel a terjedelemben is nagyobb három mise bír. A latin gyászmise szövegeit hordozó férfikari Requiem a műfaj jól sikerült darabja, Harmat Artúr tanúsága szerint a húszas években a főváros templomaiban jóformán naponta énekeltek.³

Az 1841-ben készült *Magyar Mise* nem került kiadásra. A másolói kéziratban fennmaradt „hangszerepek” csak három ordináriumtételt (Kyrie, Gloria és Credo) tartalmaznak vegyeskari feldolgozásban. Mátray Gábor szövege a latin liturgikus szöveg (a ma használatban levőtől eltérő) szó szerinti fordítása. Mindhárom részben Solo és Tutti részek váltakoznak. A Gloria két részre tagolódik („Ki elveszed — Qui tollis” szövegrésznél az 6/8-ra változik a négyes ütem), a Credo négy részre (tagolások az „És megtestesült”, „És harmadnapon” és az „És a jövődő” szövegrészeknél vannak.)

Legány Dezső állítása, mely szerint „Engeszer komponálta az első magyar nyelvű misét, 1841-ben Mátray Gábornak a latin miseénekből készült magyar fordítására”⁴ téves, ugyanis tizenhetedik századi források már tartalmaznak magyar nyelvű miseénekeket,⁵ ezek között az Engeszeréhez hasonló szó szerint fordított ordináriumtégeket is. Sajnos Legány nem közli, honnan veszi állítását. A másik állítása, mely szerint Engeszer „több évtizede elsőnek kez-

³ Szabolcsi—Tóth: *Zenei Lexikon*. Budapest 1930. 276.

⁴ Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1969–1973*. Budapest 1976. 231.

⁵ A *Cantionale et Passionale Hungaricum Societatis Jesu, Residentia Turocensis* c. nyomtatásra előkészített kézirat osztrák énekeskönyv az év minden ünnepére tartalmaz teljes mise-éneket (proprium-tételek) és a nagyobb ünnepek számára ordinárium-tégeket is (Kyrie Natale, Credo Paschale). A magyar szövegű tételek mindhárom típusa megtalálható a kéziratban: az eredeti gregorián dallamra alkalmazott magyar prózai tükörfordítás, saját dallammal ellátott prózai fordítás és ismert énekekre vagy újonnan komponált dallamra írt verses parafrázis. Náray György 1695-ben Nagyszombatban megjelent és az egész országban elterjedt *Lyra Caelestis* című énekeskönyve már bőven tartalmaz „miseénekeket”, amelyekben mind proprium, mind ordináriumtételek vannak.

deményezte a magyar nyelvű miseéneket”,⁶ Pestre vagy a Belvárosra és az 1840–50-es évekre leszűkítve valószínűleg helytálló. Az akkoriban túlnyomórészt német ajkúak által lakott Belvárosban az anyanyelvi templomi éneklés bizonyára német volt, és a magyar öntudat növekedésével és a magyar nyelv közéletben való használatának terjedésével időszzerű lett a templomban is helyet adni neki. Engeszer, akit szülei azért küldtek Szekszárdra tanulni, hogy jó magyar váljon belőle, bizonyára mély hazafisággal igyekezett ezt a feladatot teljesíteni, mint „magyar éneklész”.⁷

A második magyar mise, a „Mise-ének a nemzeti Zenede számára”, amelyet Engeszer a Zenede 1868. február 16-i zászlószentelési ünnepére komponált Tárkányi Béla magyar szövegére, úgy tűnik, nagyobb visszhangra talált, mert nemsokára nyomtatásban is megjelent (facsimile-nyomatban). A Mise-ének vegyesen tartalmaz proprium- és ordinárium-tételeket:

„Introitus (A mise kezdetére)”

„Gloria (Az angyali énekre)”

„Graduale (Evangeliumra)”

„Credo (Hiszek egyre [sic!])”

„Offertorium (Felajánlás)”

„Sanctus (Szent, szent, szentre)”

„Benedictus (Úr-fölmutatás után)”

„Agnus Dei (Áldozásra)”

„Ite Missa est (Az utolsó áldásra)”

de a tételek sora nem teljes, az ordináriumból hiányzik a Kyrie, a propriumban a Communio helyett láthatóan az Agnus Dei-t énekelték. Tárkányi Béla és a Zsaskovszky testvérek már 1855-ben kiadtak egy katolikus népénektárat, amely egész Magyarországon elterjedt. Ebben már nagy számú verses mise-ének van, ezek egy része minden tételhez más dallamot hoz, többségük azonban ugyanarra a dallamra komponálja meg 6–8 szakaszos parafrázisát.

Engeszer Mise-éneke az előbbi, tételenként megzenésített típusba tartozik és zeneileg követi ezek stílusát, amit a 12–15 szótagos hosszú verssorok is sugallnak. A partitúra külön sorokban hozza az énekszólamokat, ez alatt van a szokásos módon leírt orgonakíséret.

Meghökkenítő az a tény, hogy a Belvárosi Plébániatemplom kottatárának 1933-ban elkészített jegyzékében egyetlen Engeszer-mű sem szerepel. Nehéz elképzelni, hogy éppen a saját templomában ne vezényelte volna saját kompozícióit. Még a Harmat szerint közismerten játszott Requiem kottája sem került be a jegyzékbe. A további kutatás feladata felmérni a Belváros régi templomainak kottaállományát, hátha a 76 opusból néhány még előkerül.

⁶ Legány: *i.m.* 165.

⁷ Harmat Artúr nevezi így *A magyar zene hőskora és jelene* kötetben az egyházzeneiről szóló tanulmányában.

Engeszer jó arányérzékű, gördülékeny dallamossággal komponáló szerző, művei az istentisztelet igényeit korának ízlése szerint igyekeznek kielégíteni. Latin nyelvű motettái, magyar miseordináriuma és Requiemje megérdemelné, hogy ismerjék és előadják.

Engeszer Mátyás szerzeményeinek korabeli megszólaltatásáról, ismertségéről sajnos kevés és pontatlan adatunk van. Tudjuk, hogy a Zenede zászlószentelési ünnepére írt Mise-éneket 1868. február 6-án az Egyetemi templomban előadták és öt évvel később, 1873-ban Liszt 50 éves művészi jubileuma alkalmából rendezett ünnepélyesorozat megnyitójaként Liszt születésnapján, október 22-én ismét előadták az Egyetemi templomban. 1878. március 25-én a Zenede számára készült Than Mór Liszt-arckép leleplezési ünnepélyén a műsor Engeszer: „A zene nemtője” című kórusművel kezdődött, amelyet a Zeneakadémia és a Zenede növendékei adtak elő.⁸ 1882. március 25-én Liszt a Koronázási misét vezényli a Belvárosi templomban. Közbülső számokként Zichy Ave Maria-ja és Engeszer Pater noster-e hangzik el.⁹ Az 1882. április 23-a előtti vasárnapon a Zenede Engeszer hetvenedik születésnapját ünnepelte. A délelőtti ünnepség megnyitójaként a lányok Engeszer Üdvözlő dal-át énekeltek. Tudjuk, hogy Engeszer-művet énekeltek a Zenede növendékei az 1870. március 13-i hangversenyen, a Zeneakadémia növendékeinek 1977. február 25-i matinéhangversenyén a Liszt-egylet négy nőtagja Engeszer-kórusművet énekel, nem tudjuk, melyiket (talán az Üdvözlő dalt?),¹⁰ 1878. január 20-án a Haynald érsek tiszteletére tartott házi matinének a nyitó száma is egy Engeszer-kórusmű volt. 1880 augusztusában Kolozsváron országos dalárünnepélyt rendeztek, ezen a válogatott, 300 tagú kórus szólaltatta meg Erkel, Liszt, Engeszer, Huber és Egressy egy-egy művét, ennél pontosabbat sajnos ugyanúgy nem tudunk.

Az egyházzenész

Amint feljebb említettük, az ifjú Engeszer Mátyás nyolcéves korban állt be a bonyhádi templom énekkarába, közben édesapja, majd később Schöner kántor tanította orgonálni, és ennél többet nem is tehetett akkoriban egy ifjú kántor szakmai fejlődése érdekében.

Kétségkívül minden elméleti tudást és gyakorlati készséget elsajátított, amire a templomi szolgálat alatt szüksége lehetett, sőt, bizonyára tehetségének, jó rögtönzőkészségének és összhangzattani ismereteinek is köszönhetette a vidéki fiatalember, hogy 1846-ban nem máshol, mint a Belvárosi Plébánián alkalmazták orgonista állásban.

A Belváros Pest zeneileg legmozgalmasabb része: itt van a Vigadó és több olyan terem, ahol rendszeresen adnak hangversenyt: az Európa-szálló terme, a Lloyd-igazgatóság terme, Beregszász Lajos zongoraterme, a Tudományos

⁸ Sebestyén 165.

⁹ Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886*. Budapest 1986. 174.

¹⁰ Legány: *i.m.* 72.

Akadémia díszterme.¹¹ Ugyancsak itt vannak Pest legszebb és legrégebb templomai: a plébániatemplom, a szerviták temploma, a ferences templom, az egyetemi templom és az angolkisasszonyok temploma. Ezeknek főtemploma a plébániatemplom (a Belvárosi templom), amely az egyházzenenek is központja.

Engeszer kinevezésének idején két egyházzenesz állás van a Belvárosban: a karnagy és az orgonista. A templomnak nincs állandó énekkara és zenekara: a közreműködő művészeket és műkedvelőket esetenként gyűjtik össze.¹² Engeszer Mátyás személyében 1871-ben neveznek ki először a két egyházzeneszi feladat teljesítésére egyetlen embert.

Engeszer kétség kívül fel volt készülve a város legigényesebb templomában teljesíteni a kettős feladatot. 25 évig orgonált itt, ugyanakkor több, mint 30 éve tanította a kóruséneklést a Zenedében, és az ő számára ez vezénylést is jelentett. Emellett 25 év alatt mint kísérő elleshette elődjének módszereit, megfigyelhette azoknak minden előnyét és hátrányát, szert tehetett egy széles egyházzenei ismeretanyagra.

Engeszer egyházi karnagyi tevékenységét azonban alátámasztotta és kiszínezte egy olyan énekkar, amely tíz évig kimagasló minőségű világi és egyházzenei produkciók létrehozója lesz és Liszt Ferenc nevéhez és munkásságához kapcsolódik, és ez a Liszt-egylet.

Hogy milyen átfedés lehetett a Liszt-egylet és az alkalmilag összehívott plébániai énekkar között, az sajnos nincs dokumentálva és csak a feltevéseinkre hagyatkozhatunk. Mindenesre valószínű, hogy a Liszt-egylet tagjainak többsége, legalábbis a katolikusok, szívesen részt vettek a jóformán koncertszámba menő nagyünnepi misék éneklésében.

A Liszt-egylet

Marsch Katalin, a karnagy második felesége jó énekesnő volt, és nem volt híján kezdeményező és szervezőkészségnek. Az ő ügybuzgósága eredményeképp 12 vállalkozó szellemű, a zene iránt fogékony és képzett hölgy 1870 decemberében egyletet alapított, majd Lisztet lakásán felkereste, beszámolt neki szándékáról, kérte, és megkapta az engedélyt, hogy Liszt-egylet néven működhessen.¹³ Kitűzött céljuk volt komolyan foglalkozni énekkel és zenével, és az egyesületet kizárólag zeneileg képzett tagokkal kívánták bővíteni. Liszt jóváhagyta a tervüket és engedélyezte, hogy az egyesület az ő nevét viselje. Vezetőjük természetesen Engeszer Mátyás, az alapítónő férje lett.

Mikor és mennyit próbált velük, milyen hangképzési gyakorlatokat végeztek, mennyit időt igényelt egyik-másik mű betanítása? Ezt sohase fogjuk megtudni. Annyit tudunk, hogy az újdonsült énekkar egy évig készült első bemu-

¹¹ Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon, 1869–1873*. Budapest 1976. 192.

¹² Még az 1930-as években is ez volt a gyakorlat.

¹³ A látogatás 1870. december 13-án volt. *Zenészeti Lapok*, 1870. december 18.

tatkozására és az összpóbákat Liszt is meghallgatta.¹⁴ A Liszt-egylet 1872. január 28-án matiné keretében mutatkozott be egy viszonylag szűk körű közönségnek a Belvárosi plébánia összenyitott termeiben. A nem túl tágas helyiségek zsúfolásig megteltek. A Zenészet Lapok 1872. február 4-i tudósításában méltányolja többek között Engeszer áldozatos munkáját is.

A műsor négy felette érdekes és válogatott műbecsű női karéneket tartalmazott. Első volt Liszt Erzsébet oratóriumának gyermekkara, utána következett Volkmann kara, melyet ez alkalomra szerzett, ezt követé Liszt O salutaris hostia kara, s végül Wagner Bolygó hollandi című dalművének fonókara, magán részekkel ... Legeslegvégül Liszt is játszott a közönségnek. A karok előadása mind szabatos, árnyalatokkal teljes és művészies volt ..., akinek fogalma van egy ily egylet szervezése, iskolázása, s művészi színvonalra emelésének nehézségei felől, csak az képes igazán méltányolni azt a buzgalmat, önzetlen fáradozást és szak-képzettséget, melyet az egylet körül az Engeszer-pár oly nagy méroben kifejtett ..., az egylet oly erőkből van szervezve s oly kezek vezérlik, miszerint az hivatva van itt a fővárosban e téren vezérszerepet játszani.

Másfél hónap múlva az egylet ismét matinéra készül, a Zenészet Lapok március 10-i lapja hirdeti a 11-ére kitűzött második matinét. Úgy tűnik, ez a második fellépés még jobban sikerült, mint az első.

A műsor is ezúttal oly érdekes, oly változatos volt, minővel csak ritkán találkozhatni. Palestrina, Liszt, Schubert, Schumann és Volkmann művei képezték azt ... Liszt maga is játszott egy darabot, amellelt, hogy minden számot ő kísért zongorán. ... nem ismételhjük elégszer ama méltó elismerést, mely megilleti az Engeszer-párt, hogy egy rövid év alatt ily fényes sikert tudott felmutatni.¹⁵

A kar vegyeskarrá való kibővítésére úgy tűnik, az egyházzenei hangversek adták az indítást. Liszt Missa Choralis-a 1872. február 4-én, alig egy héttel a bemutatkozó matiné után szólalt meg a Belvárosi templomban, úgy, hogy Engeszer alkalmi férfikart szervezett tanárokból és más műkedvelőkből, a női kart kiegészítendő. Ugyanebben a felállásban énekelték el a Missa Choralist 1872. március 25-én.

A női egylet mellett 1873-ban önálló férfiegylet alakult. Ők, ugyanúgy, mint a nők, küldöttséggel kereték fel Lisztet, aki nekik is megadta az engedélyt neve használatára. 1873. március 4-én tartotta a férfi Liszt-egylet első hivatalos próbáját.

A két egylet nemsokára egyesül és 1875. február 13-án Zeyk Károly belügyi államtitkár jóváhagyja a „Budapesti Liszt-egylet” alapszabályait.¹⁶ Az egylet „célja: minden válfajú zene, jelesen dal és ének művelése és előadása.” Az egylet elnöke Haynald bíboros, védnöke Liszt Ferenc.¹⁷ Az Egylet működésének 10

¹⁴ ZL 1872. január 22.

¹⁵ ZL 1872. március 17.

¹⁶ Az alapszabályok nyomtatott példánya a Széchenyi Könyvtár aprónyomtatványok tárában.

¹⁷ A Liszt-egyleti alapítvány oklevelének teljes szövegét a PN 86. IX. 2. reggeli száma közölte.

évében 22 alkalommal szerepelt hivatalosan, átlagosan évente kétszer, egyszer a Vigadóban és egyszer a Belvárosi templomban rendezett koncert keretében, ettől a legfeltűnőbb kivétel az 1872-es nyitó év, amikor négyszer lépnek fel.

Az együttes ezalatt nem kevesebb, mint 15 Liszt-művet szólaltatott meg, ebből nyolc *nagyszabású egyházi mű, mise oratórium, kantáta*:

Missa choralis — négyszer került előadásra
 Krisztus oratórium — pesti bemutató
 Koronázási mise — kétszer szólalt meg az Egylet előadásában
 137. zsoltár
 Prométheusz (az egész, magyar szöveggel)
 Strassburgi dóm harangjai kantáta — *ősbemutató!*
 Szent Erzsébet legenda
 Szent Cecilia legenda

és további nyolc kisebb kórusmű vagy részlet:

O salutaris hostia — kétszer
 Ave Maria — háromszor
 Pater noster
 Mihi autem adhaerere
 Paolai Szent Ferenchez. Ima
 Gyermekkar a Szent Erzsébet legendából
 Prométheusz: Aratók kara — háromszor
 Hymne de l'enfant son réveil

A Liszt-egylet, amint látjuk, nem Liszt, és még csak nem is Engeszer kezdeményezésére jött létre, és működésének ötödik évében is igen általános célokat foglalt alapító oklevelébe.

Hogy az egylet elnöke éppen Haynald bíboros, Liszt szeretett egyházi barátja lett, biztos nem véletlen. Mindenesetre a karnagy Engeszer egyházi állása — a kórus nemegyszer Engeszer plébániai lakásán próbált! —, az egylet tagjainak valószínű részvétele a Belvárosi templom ünnepi miséin, a Liszt egyházi műveinek megszólaltatását célzó templomi hangversenyek végül is a „minden válfajú zene” fogalmát határozottan az egyházzene irányába sodorták.

Ha szemügyre vesszük a fenti listát a Liszt-egylet által bemutatott Liszt-művekről, kitűnik, hogy a nyolc nagyszabású és nyolc kisebb kórusműből csupán kettő világi, az Aratók kara és a Gyermekkar, amely, bár nem vallásos szövegű, de a Szent Erzsébet oratóriumnak részlete, a többi vagy liturgikus darab, vagy vallásos tárgyú zenemű. A Liszt-egylet működésének erőteljes egyházzenei irányba való elmozdulásának kulcsa bizonyára maga Liszt volt, aki egyrészt törekedett megismertetni műveit a magyar közönséggel, ugyanakkor nagyon is szívén viselte a magyar zene és ezen belül nem utolsó sorban az egyházzene fejlesztésének a gondját. Az is szerepet játszhatott, hogy Liszt kórusműveiből az egyháziakat sokkal többre tartotta, mint a világiakat és ezért inkább ezek betanulását és előadását szorgalmazta.

Ha a Liszt-egylet szerepét próbáljuk meghatározni a magyar zeneéletben, elsősorban a Strassburgi harangok ősbemutatóját és több Liszt kórusmű pesti bemutatóját kell megemlítenünk, mindenekelőtt a Krisztus oratóriumét és a Szent Erzsébet legendáét. A Liszt-egylet Liszt számára egy (az akkori magyar viszonyokhoz képest kétségtelenül) kiválóan felkészített együttes volt, amely Liszt műveit a mester által megkívánt színvonalon vagy ahhoz közel tudta megszólaltatni. Hogy milyen hatással volt Liszt egyházzeneje a magyar egyházzenei termésre, érdekes lenne kísérletet tenni a felmérésre. Kétségtelenül hatással volt a hallgatóság zenei ízlésére és különösen annak a 100–150 embernek, akik Liszt keze alatt énekeltek.

Figyelemre méltó a Liszt-műveken kívül eső repertoár is: Schubert, Wagner, Schumann, Rossini, Palestrina mellett a kortárs magyar szerzők műveit is felkarolni próbálta az énekkar: Gobbi Henrik, Végh János, Zichy Géza, Volkmann Róbert, Doppler Ferenc és Orczy Bódog szerzeményei is műsorra kerültek a külföldi „nagyok” mellett. A két vezető, Liszt és Engeszer közös jó ízléssel alakították a nívós és változatos kórusrepertoárt.

Liszt bizonyára nagy szeretettel viseltetett az együttes iránt, mert dedikált neki egy darabot: a Lamartine: Költői és vallásos harmóniák című költeménysorozat egyik versét megszólaltató Hymne de l'enfant à son réveil — A gyermek dicsénete ébredéskor című kórusművet. Ennek a terve már 1844-ben elkészült. 1860-ban olasz szöveggel komponálta meg Liszt és 1865-ben újra átdolgozta. 1874-ben készült el egy még újabb változat, ezúttal az eredeti francia szövegre, német és magyar fordítással, amelyet Ábrányi Kornél készített. Ez a háromnyelvű változat megjelent 1875-ben Pesten, Táboroszky és Parsch kiadónál. A hivatalos ősbemutató Weimarban hangzott el 1875. június 12-én, a Liszt-egylet azonban még ez előtt, 1874. március 20. körül, a Lisztől való elbúcsúzás szokásos szertartása keretében, elénekelte a frissen elkészült és nyomtatás alatt levő művet a mesternek.

Liszt és Engeszer személyes kapcsolata

Liszt és Engeszer kapcsolatáról csak nagyon kevés adatunk van. Liszt 1839–40 telén, a hosszú évek utáni első visszatérésekor ismerte meg Engeszert. Tizenhat évvel később az Esztergomi Mise hozza össze újra őket. A sok intrika, a nehézkes szervezés nem kedveztek a mise bemutatásának, így Liszt egy pesti bemutatónak a megszervezését kérte. Ez a Belvárosi templomban jött létre szeptember 4-én, Engeszer toborozta az ének-és zenekart és Liszt előrelátásai igazolást nyertek: a bemutató jobb lett, mint az esztergomi. Engeszer még cikket is írt a miséről és az előadásról, ez a Pester Lloyd 1856/206-os számában jelent meg.

Amikor Liszt a hatvanas években rendszeresen kezdett Magyarországra járni, a Belvárosi plébánián, Schwendtner apát vendége volt. Így Engeszer az elsők között volt, akikkel újra találkozott, és miután 1870-ben a Liszt-egylet megalakult, évekig ez volt Liszt legfontosabb zenei kapcsolata. Nagy össz-

hangnak és egyetértésnek kellett lenni kettejük közt ahhoz, hogy ugyanazt az együttest felváltva vezessék (az Egylet számos koncertjén Liszt dirigált, pedig Engeszer tanította be). Sajnos, kettejük között néhány rövid üzeneten kívül nem maradt fenn levelezés.

A Liszt személyével kapcsolatos sajtóháború árnyékot vetett erre a bizonyára baráti viszonyra. 1878. február 24-én Ágai egy cikkében Liszt egyházzenejét bírálja, Lisztet átíratái miatt hamisítónak és eredeti dallamok komponálására képtelennek tartja.¹⁸ Lisztet már régen nyomasztották az ellentábor gáncoskodásai, így ez a cikk az utolsó csepp a pohárban: levelet ír Engeszernek: ne adják elő a műveit.

1878. márc. 8.

„Tisztelt Igazgatónő,

ismétlem tegnapi kérésemet: ebben az évben az Esztergomi misét itt ne adják elő. Jövőbeli magatartásomnak Budapesten nincs semmi köze a zongoraművész és zeneszerző mivoltomhoz. Kijelentettem, nem akarok többé nyilvánosan zongorázni, és azt kívánom, hogy műveim előadatlanok maradjanak.

Ábrányi barátomat megbíztam, kérje meg Erkel Sándor karmester urat, hogy a Dante szimfóniát törölje a legközelebbi filharmóniai hangverseny műsoráról. Remélhetőleg ezt a meghagyást betartják: ha nem, az előadásról nyugodtan távol marad az

Önt barátian igen tisztelő

Liszt F.¹⁹

Ez a levél rövidesen a Liszt-egylet elhallgatását eredményezte. Engeszer 1879. február kilencedikén még előadhatja a Belvárosi templomban a Missa Choralist, március 18-án pedig Liszt maga kéri a Liszt-egyletet, hogy a tilalom ellenére az árvízkárosult szegediek javára adjanak jótékonyági hangversenyt. Április 27-én még énekelnek a Bakács-téri templom szentelési ünnepén, több szereplésükről nincs tudomásunk, bár Ráczevi állítása szerint 1882-ben a Liszt-egyletnek még több, mint 100 férfi és nő tagja van.²⁰

Engeszer halála után az egylet fennmaradt vagyont 1886 nyarán Haynald bíboros, az egylet elnökének javaslatára Liszt-egyleti alapítvánnyá alakították át, szegény zenetanárok támogatására és fiatal zeneszerzők és virtuózok ösztöndíjaira.²¹

A Liszt-egylet elhallgatásával Liszt és Engeszer kapcsolata is elhidegült. Liszt akaratlanul is Engeszert sújtotta visszavonuló döntésével. Liszt 1879 februárjában

¹⁸ Magyarország és a Nagyvilág, 1878. 02. 24.

¹⁹ Prahács Margit: *Franz Liszt: Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835–1886 ...* Budapest 1966. No. 364. Az eredeti szöveg németül.

²⁰ Ráczevi: „Engeszer Mátyás jubileuma”, *Tolnamegyei Közlöny* 1882. X. évf. 17. sz.

²¹ Liszt levele ezzel kapcsolatban: Dömötör Zsuzsa: „Ismeretlen Liszt-levelek”, *Magyar Zene* 1977/2. 202–215.

Engeszernek dedikálja a Via Crucis egyik kéziratát.²² Talán engesztelni akarja? Nem tudjuk, hogy Engeszer próbált-e belőle vagy sem, csak annyit, hogy nem került bemutatásra a darab.²³ Engeszer 1880-ban is elküldte Lisztnek az újví jókívánságokat tartalmazó táviratot, mert Liszt Ábrányi Kornélnak említi.²⁴

1882. március 25-én Liszt ismét a Belvárosi templomban vezényel, a Koronázási misét adják elő, közbülső számként Engeszer Pater nosterét. Talán mindkettejük előrehaladó életkora és a megváltozott körülmények hűtik le lassan ezt a sokáig oly gyümölcsöző barátságot.

Bárhogy is volt, Engeszer kétségtelenül Liszt egyik legfontosabb zenésztársa volt, Magyarországon úgy tűnik, a legfontosabb. A Liszt-egylet majdnem tíz éves működése felbecsülhetetlen értékű. De Engeszer egyéb érdemei sem elhanyagolhatók.

Jelen volt a két legfontosabb hazai zenei tanintézmény, a Zenede és a Zeneakadémia megalapításánál. Nem feledkezhetünk el arról, hogy a Zenedében 42 éven át formálta harmadmagával az énekesek több nemzedékét. Orgonista és karnagyként hetente, sőt naponta zenélt a Belváros szívében, amivel nem kevésbé befolyásolta a hazai zenei ízlést. Lelkes szervezője volt az Országos Daláregyesületnek, 1872-ben a bíráló bizottságban tevékenykedett, az elkövetkező „10 évi pénztárnoksága 200.000 Forint adósság törlesztése mellett még a szövetség anyagi viszonyainak teljes consolidálását is eredményezte.”²⁵ Tagja volt a Zeneakadémia alapítóbizottságának 1873-tól, 1879-től az egyházzene és egyházművészet fejlesztésére létrehozott alapítványnak lett bírálóbizottsági tagja. Azaz a legfontosabb döntéseket hozó zenei bizottságokba nyert meghívást.

Ha ezt mind számításba vesszük, kiderül, hogy Engeszer Mátyás több mint 40 éven keresztül a pesti zenei életnek szinte minden területén jelen volt munkájával és Magyarország egyik legtekintélyesebb zenei személyiségeként tartották számon.

²² OSZK Ms. mus. 14. Részletes leírását ld. Eckhardt Mária: „Liszt Ferenc és magyar kortársai az OSZK dedikált Liszt-zeneműveinek tükrében”, in *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1973, 87–130.

²³ 1929-ben mutatták be a Belvárosi templomban Harmat Artúr vezényletével és 1936-ban adták ki.

²⁴ Prahács: *i.m.* No. 420.

²⁵ Ráczevi: „Engeszer Mátyás jubileuma”, *Tolnamegyei Közlöny* 1882. X. évf. 17. sz.

I. Melléklet

Engeszer Mátyás művei budapesti közgyűjteményekben

I. Egyházi és vallásos énekkarok

a) Férfikarra

<i>Requiem mit Libera</i> Op. 22 (nyomtatott szólamok)	1853 Rózsavölgyi	H-Bn	Z 21.836 Z 302.036 Mus.pr.4422
		H-BI	M 26.360 RGy 14.514
<i>Pastoral Graduale</i> „Tecum principium” Op. 28		H-Bn	35.613/2
<i>Veni sancte Spiritus</i> Op. 29 (nyomtatott szólamok)	1874 előtt, Treichlinger	H-Bn	Mus.pr.13102
		H-BI	RGY 20.430

b) Vegyeskarra

<i>Magyar Mise</i> „hangszerepek”	1841 Kéziratos szólamok	H-BI	M 48.080
<i>Mise-ének</i> a Nemzeti Zenede zászlószentelési ünnepélyére Op.76 (Tárkányi Béla szövé.)	1868 facsimile part. Dietze Vilmos nyom.	H-BI	RZ 4463
		H-Bn	Z 33.277 ZR 3.203
<i>Regina coeli</i> Op. 10 (nyomtatott szólamok)	1850 aprónyomtatvány	H-BI	M 1712
<i>Mi Atyánk</i> „Istenem dicső lakodból...” (Sujánszky Antal szövé.)	1866 Mandello (1 énekszól. + orgona)	H-Bn	Z 51.357

II. Világi énekkarok

a) Férfikarra

<i>Szerettelek</i> Op. 72 (Gyöngyösi Rudolf szövé.)	1863 Tanodai lapok	H-Bn	Z 35.703
<i>Növendékpap fölött</i> „Zokogva zeng az ajkakon...”	1866 Leitner M. L. (Az „Iskolabarát” c. lapban)	H-Bn	Z 24.667
<i>Két férfikar:</i> Búcsú Furfangos borivó		H-Bn	Mus.pr. 10.961
<i>Schwabenbergiad</i> (3 szólamra)	kéziratos szólamok	H-BI	M 1742

b) Vegyeskarra

<i>Eveziünk</i>		H-Bn	Mus.pr. 4753
(Tóth Endre szöv.)	kéziratos szólamok	H-BI	M 1780
<i>Két népdal</i>	kéziratos partitúra	H-BI	M 48.081
(8 szólamra)			

III. Énekkari átiratok

<i>Rákóczi induló, magán</i>	1861 Rózsavölgyi	H-Bn	Z 25.927
és karénekre zongorakísérettel			Z 41.696
(Szerdahelyi Hózséd szövegére)		H-BI	RGy 1809
			RGy 27.041
			M 46.558
<i>Üdvözlő dal, írta Engeszer Károly</i>	1864 Pest	H-Bn	Mus.pr. 4754
négy vegyes énekhangra szerzé ...			
<i>Jeremiás próféta siralmas panasza</i>		H-Bn	ZR 368
(Tinódi Szövegére, Mátray G.			ZR 712
dallammegfejtése, négyes karra)	kéziratos partitúra	H-BI	46.854
<i>Énekek a 16. századból ...</i>		H-Bn	Mus.pr.6598
négy énekszólamra alkalmazá			
részint M.G , részint E.M.	kéziratos partitúra	H-BI	46.435
<i>Török János vitézsége</i>	kéziratos partitúra	H-Bn	Ms.Mus. 4298
(Tinódi Sebestyén szöv.)			
Változatokkal ellátta ...			

IV. Zongoraművek

<i>Az élet aranykora Op. 70</i>	1863 Táborszky	H-Bn	Z 300.961
(4 kézre)			Mus.pr. 4.273
			Mus. pr. 4.274
		H-BI	RGy 1807
<i>Svostits János csárdásai</i>	1858 Pest	H-Bn	Mus.pr. 3530
zongorára alkalmazta...			

II. MELLÉKLET

350

A Liszt-egylet tevékenysége

(Az egyes hangversenyeken a kórusművek közötti szóló és hangszeres betéteket itt nem közöljük)

Dátum	Hely	Esemény	Előadott művek	Liszt-művek	Megjegyzések
1870.12.13	Liszt lakása	A 12 tagú küldöttség meglátogatja Lisztet			Liszt nevét veszik fel ZL 70.12.18, 143 p.
1872.01.28	Belvárosi plébánia	Bemutakozó matiné	Volkmann: kar Wagner: Fonókar	O salutaris hostia Szt. Erzsébet: Gyermekek Missa choralis	50 nő ZL 72.01.28, 283 p.
1872.02.04	Belvárosi templom	Templomi hangverseny			Liszt vezényel Engeszer alkalmi férfikart szervez
1872. 03.11	Belvárosi plébánia	Második matiné	Palestrina: Paris angelicus Schubert: 23. zsoltár Volkmann: Trost der Nacht Schumann: a Paradicsom és Peri Schubert: Du bist die Ruh Palestrina: Paris angelicus	Aratók kara Ave Maria	
1872.03.25	Belvárosi templom			Missa choralis Ave Maria	Liszt vezényel jelen az alkalmi férfikar
1872.12.29	Belvárosi plébánia	matiné	Schubert: Gott in der Natur Reinecke: Esti szellő Elfe (Tünde) Schubert: Víz-ár Orczy: Üdvözlég Wagner: Fonódal	Aratók kara	Engeszer vezényel Liszt kíséri és játszik Sebestyén, 115 p.
1873.03.01.		A férfi-egylet küldöttsége Liszt nevét kéri.			
1873.03.04	Engeszer lakása	a férfi Liszt-egylet első hivatalos próbája			
1873.03.25	Belvárosi templom		Witt: Cecilia-mise	Ave Maria Pater noster	Liszt vezényel
1873.11.09		Gobbi: Liszt-kantáta			

WATZATKA ÁGNES

1873.11.09	Vigadó kisterme	első koncerttermi fellépés Liszt 50 éves jubileumán		„Krisztus” oratórium	pesti bemutató további két kórossal együtt
1874.01.05	Vigadó	Az Egylet hangversenye		137. zsoltár	Liszt vezényel ~90 nő és ~ 30 férfi
1874.03.25	Belvárosi templom			Koronázási mise (Az Offertórium erre az alkalomra készül el)	Liszt vezényel
1875.03.03	? Vigadó			Prométheusz (Ábrányi Kornél szövegére)	Liszt zongorázik Engeszer vezényel 80 nő, 40 férfi
1875.02.13. 1875.03.10	Vigadó	Zeyk Károly belügyi államtitkár jóvá hagyja a Budapesti Liszt-Wagner Liszt-Wagner ünnepi koncert	Wagner szóló-zk. darabok		Strassburgi harangok bemutatója, Liszt vezényel
1875.12.26	Belvárosi templom			Missa choralis Míhi autem — férfiak O salutaris hostia — nők	Liszt nincs Pesten
1876.03.20	Vigadó	Liszt hangversenye az árvízkárosultak javára		Aratók kara A gyermek himnusza ébredéskor Ima Paolai szent Ferenchez	Liszt zongorázott
1876.12.31	Belvárosi templom			Missa choralis	Liszt vezényel
1877.03.05	Vigadó			Szent Erzsébet Szent Cecilia	Liszt vezényel 50 nő és 40 férfi kantáta
1878.01.20	Liszt lakása	matiné Haynald bíboros tiszteletére	Engeszer: megnyitó kórus Végh János: Fent és alant kantáta		
1878.02.24		Megjelenik Ágai bíráló cikke	Liszt egyházzenéjéről		
1878.03.08		Liszt művei előadását tiltó levelet ír	Engeszernek		
1879.03.08	Vigadó	A Nőképző egylet művészestélye			A Liszt-egylet női kara közreműködik.
1879.03.18	Vigadó	Liszt kérésére a szegediek javára énekelnek	Feigler Viktor: Köszöntelek Doppler F: A kék partok — ballada	Über allen Gipfeln ist Ruh Der nächtliche Zug	keves a férfi
1879.04.27	Bakács téri templom	templomszentelési ünnep		Magyar Koronázási Mise	az Egylet utolsó ismert fellépése

IRODALOM

Folyóiratok, napilapok:

Fővárosi Lapok
Pesti Napló
Vasárnapi Újság

Könyvek, tanulmányok:

Ábrányi Kornél, id.: *A magyar zene a 19-ik században*. Budapest 1900.

Dömötör Zsuzsa: „Ismeretlen Liszt-levelek”, *Magyar Zene* 1977/2. 202–215.

Eckhardt Mária: „Liszt Ferenc és magyar kortársai az OSZK dedikált Liszt-zeneműveinek tükrében”, in *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1973. 87–130.

Eckhardt Mária: „Liszt kapcsolata korának hazai kórusmozgalmával”, *Magyar Zene* 1978. XIX. évf. 121–129.

Harmat Artúr: „Hazai katolikus egyházi zenénk ezer éve”, in Batizi László (szerk.): *A magyar muzsika hőskora és jelene történelmi képekben*. Budapest.

La Mara (Hrsg.): *Franz Liszt's Briefe*. Leipzig, Breitkopf & Härtel 1893–1905.

Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*. Budapest, Zeneműkiadó 1976.

Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886*. Budapest, Zeneműkiadó 1986.

Mátray Gábor (szerk.): *A Pest-Budai Hangászegyleti Zenede Évkönyve*, később *A Nemzeti Zenede Évkönyve*. Pest 1851–1885.

Mona Ilona: *A Liszt Ferenc Társaság története 1893–1993*. Budapest 1993.

Prahács Margit: *Franz Liszt Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835–1886 gesammelt und erläutert von ...* Budapest, Akadémiai Kiadó 1966.

Ráczkevi: „Engeszer Mátyás jubileuma”, *Tolnamegyei Közlöny* X. évf. 17. sz., Szegzárd 1882. ápr. 23.

Sebestyén Ede: *Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten*. Budapest 1944.

Szabolcsi—Tóth: *Zenei lexikon*. Budapest 1930. (Győző Andor kiadása.)

Töttős Gábor: „Engeszer Mátyás életműve”, *Tolnai Népiújság* 1995. április 8.